

УКРАЇНСЬКІ ОЙКОНІМИ НА -ани (-яни),
УТВОРЕНІ ВІД СЛОВ'ЯНСЬКИХ ВІДАПЕЛЯТИВНИХ ІМЕН

В основах певних ойконімів на **-ани (-яни)** лежить власна назва особи, що, можливо, була засновником поселення або лише володіла об'єктом, у якому жив первісно споріднений колектив. Це значення кваліфікуємо як вторинне, оскільки на первісному етапі свого розвитку назви на **-ани (-яни)** виникали внаслідок семантичного переосмислення назв поселенців за місцем їх проживання чи походження. Велика група твірних основ відантропонімічних ойконімів на **-ани (-яни)** утворена від слов'янських імен апелятивного походження, наприклад, *Козиряни* < ОН *Козир*, *Шелестяни* < ОН *Шелест*. У пам'ятках Х-XX ст. засвідчено ойконіми, утворені від слов'янських відапелятивних імен, із твірними основами безсуфіксного і суфіксального типів. Враховуючи різноманітність значень відапелятивних особових імен, що лягли в основу назв поселень, ми виділили низку семантичних груп твірних основ ойконімів на **-ани (-яни)**.

Безсуфіксні твірні основи. Група ойконімів з безсуфіксними основами найбільше завдячує своїм розвитком загальноновживаній лексиці. Виділено такі групи основ:

– твірні основи, мотивовані назвами істот та їх частин тіла:

ОН *Зозуля*, апелятив *зозуля* > **Зозуляни (1):** (*Зозуляны*, 1893, Подільська губернія, Балтський п-т); ОН *Кокоша*, апелятив *кокошъ/кокоша* „курка, курка-квочка, півень” > **Кокошани (1):** (*Кокошаны*, 1661, Кам'янецький п-т); ОН *Кур(а)*, апелятив *кур/куря* „півень, курка” > **Куряни (1):** (*Куряни*, 1602, Галицький п-т), можливо, назва відетнонімна, пор. етнонім *куряни* (див. [4, с. 173]); ОН *Сова*, апелятив *сова* > **Совяни (1):** (*Совяни*, 1616, Канівський п-т); ОН *Бах*, апелятив *бах* (діал.) „шкапа”, *баха* „вируклість, складка” > **Бахани (1):** (*Бахани*, 1799-1801, Чернігівський п-т); ОН *Дик*, апелятив *дик* „дикий кабан”, можливо, ойконім походить від слов'янського гіпокористичного імені, пор. ОН

Дикослав > **Дикани (1):** (*Дикани*, 1946, Хрк, Харківський р-н); ОН *Кожя*, апелятив *кожя* „шкіра, шкура”, а також пор. *кожан/кажан* „летюча миша” > **Кожани (2-?):** (*Кожани/ Кажани/ Кожени*, 1713, Стародубський полк); (*Kožany*, 1613, не локалізується); ОН *Котюга*, апелятив *котюга* „великий кіт; котище”, „собака” > **Котюжани (1):** (*Kosciuzany*, 1604, Вн); ОН *Муса*, апелятив *муса* „морда корови” > **Мусани (1):** (*Мусани*, 1946, Льв, Бродівський р-н); ОН *Зуб*, апелятив *зуб* > **Зубани (1):** (*Зубани*, 1799-1801, Хорольський п-т); ОН *Па(в)ук*, від апелятива *павук* > **Павучани (1):** (*Паучани*, 1765, Луцька земля); ОН *Пузо*, апелятив *пузо* > **Пузани (1):** (*Пузани*, 1765, Луцький п-т); ОН *Сорока*, апелятив *сорока* > **Сорокани (1):** (*Сороканы*, 1893, Подільська губернія, Ушицький п-т);

– твірні основи, мотивовані назвами рослин, дерев та їх частин:

ОН *Капуста*, апелятив *капуста* > **Капустяни, Капушани (4):** (*Kapusciani*, 1566, Подільське воєводство); (*Kariścianu*, 1629, Брацлавський п-т.); (*Kapustianu*, *Kapustynce*, 1604, Язловецьк.); (*Капустяни*, 1946, Пл, Кишеньківський р-н); ОН *Куст*, апелятив *куст* „кущ, букет” > **Кустляни (1):** (*Кустляни*, 1600, Кременецьк.); ОН *Лопух(а)*, апелятив *лопух/лопуш* > **Лопушани (1):** (*Lopuscanu*, 1545, Львівська земля); ОН *Лут*, апелятив *лут* „лико; молода липа; прут, хлист”, цікавою є думка С. Роспонда, що топографічна основа *lut-* первісно означала „мокрый, болотистий”, пор. укр. *Лутава*, пол. *Lutynia*, хорв. *Ljutava*, макед. *Лутушта* [6, с. 57-73], тому ойконім можна визначати як локально-етнічний на означення характеру ґрунту і властивостей водного режиму > **Лутани (1):** (*Лутаны*, 1647, Київське воєводство);

– твірні основи, мотивовані назвами предметів широкого вжитку, знарядь праці, типів сільськогосподарських будівель тощо:

ОН *Киш*, апелятив *кіш* „козачий табір; шалаш, стан пастухів, стоянка” > **Кошани (1):** (*Кошани*, 1946, Чрг, Остерський р-н); ОН *Сокира*, апелятив *сокира* > **Сокиряни (2):** (*Szokyranu*, XVII ст., Чрн), (*Сокиряны*, *Секираны*, 1893, Подільська губернія, Гайсинський п-т), обидві назви засвідчено тільки на

сучасному етапі, тому ойконім можна вважати утвореним за аналогією до відантропонімних назв на **-ани (-яни)**; ОН *Соха*, апелятив *соха* „плуг, підпорка” > **Сохани (2)**: (*Sochany*, 1890, староство Рава Руська); (*Сохани*, 1946, См, Білопільський р-н); ОН *Цюра*, апелятив *цюра/чура* „крупний пісок, гравій, снігова крупа”, також пор. *джура, жура, цюра, чура* „військовий слуга; зброєносець” > **Цюряни (1)**: (*Цюряни*, 1946, Пл, Шишацький р-н); ОН *Шаг*, апелятив *шаг* „гріш” > **Шагани (1)**: (*Шагани*, 1842, Акерманський п-т);

– твірні основи, мотивовані назвами істот за їх індивідуальними фізичними чи психічними ознаками:

ОН *Гіркий*, апелятив *гіркий*, або ОН *Гірка*, апелятив *гірка* < *гора* > **Гіркани (1)**: (*Гіркани*, 1946, Льв, Рава-Руський р-н); ОН *Дзюм(а)*, пов’язуємо з діал. *дзюма[ти]* „рюмсати” > **Дзюмани (1)**: (*Дзюмани*, 1946, Пл, Оболонський р-н); ОН *Дрига*, апелятив *дрига* (діал.) „той, хто дригає ногами” > **Дригани (1)**: (*Дригани*, 1946, Тр, Шумський р-н); ОН *Капра*, пов’язуємо з апелятивом *капра* „гній в очах”, також пор. *каправий* „з очима, які гнояться” > **Капрани (1)**: (*Капрани*, 1946, Од, Комінтернівський р-н); ОН *Караба*, апелятив *караба* „хвороба” > **Карабани (2)**: (*Карабани*, 1946, Пл, Драбівський р-н); (*Карабани*, 1946, Чрг, Грем’яцький р-н); ОН *Кирда*, апелятив *кирдатий* „курносий” > **Кирдани, Кердани (2)**: (*Kierdany*, 1623, староство Біла Церква); (*Кердани*, 1765, Овруцький п-т); ОН *Кошла*, пов’язуємо з прикметником *кошлатий, розкошланий* > **Кошлани (1)**: (*Кошланы*, 1779, у Вінниці); ОН *Пинь*, апелятив *пинь* „затримка, перепочинок”, *пиня* „уперта людина”, *пинити* „заважати, перешкоджати” > **Пиняни (1)**: (*Рупіану*, 1469, Львівська земля); ОН *Стрига*, апелятив *стрига* „низька пострижена людина” > **Стригани (1)**: (*Стригани*, 1986, Хм, Славутський р-н); ОН *Шелест*, апелятив *шелест* > **Шелестяни (1)**: (*Szelesciany*, 1625, Кам’янецька земля); ОН *Шум*, апелятив *шум* > **Шумани (1)**: (*Шумани*, 1765, Любецька сотня, Чернігівський полк); ОН *Щерба*, апелятив *щерба* „вибоїна, недолік” > **Щербани (1)**: (*Щербаны, Щербанье*, 1765, Летичівський п-т); В. В. Лобода пояснює походження топоніма так: *Щербані* – засноване 1734 р. як зимівник старшини *Щербаня*; тут оселялися втікачі з

центральных районів України і Росії, а на початку XIX ст. поселилися молдавани та українці з Поділля. Назва поселення відантропонімна, множинна (*щербанями* називали мешканців зимівника) [5, с. 228];

– твірні основи, мотивовані назвами професій, суспільних станів:

ОН *Ворник*, апелятив *вóрник* „придворний чин у Молдавії, сільський староста” > **Ворничани (1):** (*Ворничани*, 1946, Чрв, Хотинський р-н); на думку Ю. О. Карпенка, назва *Ворничани* походить від звання людини, а саме від боярського звання у Молдавському князівстві [1, с. 61]; ОН *Гайда*, пол. *gajda* „кобзар, дудар”, пор. *гайдати* „грати на флейті” > **Гайжани (1):** (Гайжаны, 1765, Житомирський п-т); ОН *Козак*, апелятив *козак* > **Козачани (1):** (*Козачани*, 1946, Кв, Мокрокалігірський р-н), назву можна кваліфікувати як локально-етнічну на означення способу поселення, освоєння землі: *козачани* „поселенці, які належали до козацького стану”; ОН *Оприш*, апелятив *оприш* „розбишака, розбійник”, на думку Ю. О. Карпенка, назва походить від прізвища людини *Оприш* (пор. [3, с. 27]) > **Опришани (1):** (*Opreschany*, XVIII ст.; до того *Опришинці*, 1418; тепер – *Дубівка*); ОН *Хлуп/Хлоп*, апелятив *хлоп* „хлоп, чоловік, селянин”, *хлуна* „біда, нужда” > **Хлупляни, Хлопляни (1):** (*Hluplany, Chloplany*, 1592, Київське воєводство); ОН *Хоружа*, апелятив *хорунжий* „прапорносець”, рос. *хоруг(о)вь*, д.-рус. *хоругы* „прапор, стяг” > **Хоружани (1):** (*Хоружани*, 1946, Пл, Комишнянський р-н); ОН *Черниця*, апелятив *черниця* „монахиня” > **Черничани (1):** (*Черничани*, 1946, Пл, Чутівський р-н);

– твірні основи, мотивовані назвами видів праці:

ОН *Копан*, пов’язуємо з дієсловом *копати*, пор. апелятив рос. *копань* „яма з водою, колодязь”, похідне від пасивного дієприкметника минулого часу **копанъ*, а також пор. географічну назву *копань* „штучний, ставок, саджалка; копана криниця; викопаний рів” > **Копани (2):** (*Копани*, 1946, Рв, Дубнівський р-н); (*Копани*, 1946, Лв, Олеський р-н); ОН *Дерган*, апелятив *дерга* „рядно, попона; чорний шерстяний жіночий одяг; ковдра”, пов’язуємо з дієсловом *дергати* „смикати; чесати клоччя дергальним гребенем” > **Дергани (1):**

(Дергани, 1946, Жт, Ружинський р-н); ОН *Зоран*, пов'язуємо з дієсловом *орати*, діал. *горати* „обробляти землю плугом, сохою” > **Зорани, Згорани (1):** (*Зораны*, 1682, Волинь), менш імовірно – від апелятива *згорани* „найменування мешканців, жителів із *гір*” [8, с. 56]; ОН *Зарубан*, апелятив *заруба* „заруб, закарбовування, якими визначали межі наданих наділів”, від дієслова *зарубати* „зарубати, зробити зарубку” > **Зарубани (1):** (*Зарубани*, 1946, Льв, Немирівський р-н); ОН *Помазан*, апелятив *помаз* – рег. „підмазка”, пов'язуємо з дієсловом *мазати* „мазати” > **Помазани (1):** (*Помазани*, 1946, Із, Кілійський р-н); ОН *Мазан*, пов'язуємо з дієсловом *мазати* > **Мазани (3):** (*Mazany*, 1569, Київське воєводство); (*Мазани*, 1946, Льв, Рава Руський р-н); (*Мазани*, 1946, Льв, Великомоштівський р-н); ОН *Рубан*, пов'язуємо з апелятивом *рубати*, пор. *руб*, *руба* „грубий одяг, лахміття” > **Рубани (2):** (*Рубани*, 1946, См, Грунський р-н); (*Рубани*, 1946, Пл, Кобеляцький р-н); ОН *Оран*, пов'язуємо з дієсловом *орати* „обробляти землю плугом, сохою”, пор. *оранина* „орання; рілля” > **Орани (2):** (*Ораны*, 1545, Володимирський п-т), на думку В. П. Шульгача, сучасний ойконім *Орані* (Вл, Володимир-Волинський р-н), відомий вже з II половини XV ст.: *Рани, Oranie, Орані, Worany* – назва темна, яка, можливо, належить до словотвірного ряду на **-ани (-яни)**, тож, на думку вченого, в її основі – апелятив *вор*, пор. укр. діал. *вір* „жердина, огорожа, частокіл”, рос. *вор* „частокіл”, блр. *вор* „хлів” [8, с. 102]; (*Орани*, 1946, Льв, Пониковицький р-н);

– твірні основи, мотивовані назвами народних страв, продуктів харчування:

ОН *Буза*, апелятив *буз* „хмільний квас з просяної каші” > **Бузяни (1):** (*Бузяны*, 1765, Луцький п-т), можливо, це локально-етнічна назва топографічного характеру з твірною основою на означення рослинного покриву, пор. *буз* „бузок”, рос. *буз* „бузина”; ОН *Крупа*, апелятив *крупа* „подрібнені зерна як продукт харчування, крупи; атмосферні опади у вигляді зернят; крупина” > **Крупяни (1):** (*Krupiany*, 1618, Київське воєводство), можливо, це локально-етнічна назва топографічного характеру, пов'язана з особливостями місцевого ландшафту: *крупяни* „поселенці на зернистому

грунті”, пор. *крупець* „зернистий пісок” [9, с. 140]; ОН *Гірчиця*, пов’язуємо з апелятивом *гірчиця* „трав’яниста олійна рослина з родини хрестоцвітих”, „приправа до страви” > **Горчичани (1):** (*Hurczeczani*, 1518, Кам’янецький п-т);

– твірні основи, мотивовані назвами одягу, його деталей:

ОН *Коба*, апелятив *ко́ба* (діал.) „капюшон у верхньому одязі” > **Кобани, Колбани (1):** (*Колбани*, 1602, Київське воєводство), (*Кобаны*, 1552, Київське воєводство, Чорнобильська волость); форма *Колбани* може свідчити про відгідронімне походження назви, пор. р. *Ковбаня* у басейні Стиру, гелоніми *Ковбані*, *Ковбаня* на теренах України, а також с. *Ковбани* на Псковщині, що мотивовані прасл. **kьlban’a*, **kьlbanь* > укр. діал. *ковбаня* „глибока яма”, „яма, наповнена водою”, *ковбань* „глибока яма, наповнена водою”, „яма, глибоке місце в річці” [9, с. 141–142]; ОН *Козир*, апелятив *ко́зир* „козир; картуз”, „високий стоячий комір”, „навіс над дверима”, „сани з відкритим задком” > **Козиряни (1):** (*Козиряни*, XIX ст., Чрв), підтвердження чого знаходимо у Ю. О. Карпенка, – за даними вченого, село *Козиряни* належало поміщикаві *Козирі* чи *Козирку* [2, с. 29]; ОН *Кошуля*, апелятив *кошуля* „критий сукном і оторочений хутром кожух; жіноча сорочка”, або ж, за твердженням Ю. О. Карпенка, від антропоніма *Кошул/ Кошило* (пор. [2, с. 31]) > **Кошуляни (1):** (*Кошуляни*, 1986, Чрв, Новоселицький р-н);

– твірні основи, мотивовані назвами абстрактних понять:

ОН *Біда*, апелятив *біда* > **Бідани (1):** (*Бідани*, 1986, См, Охтирський р-н); ОН *Пильга*, апелятив *пильга/пільга* „полегшення, вигода, користь” > **Пильгани, Полгани, Пулгани (1):** (*Пильгани*, 1946, Вл, Берестечківський р-н), (*Пулганы, Пулганово*, 1650, Луцький п-т), (*Полганы*, 1552, Луцький п-т), можна погодитися з В. П. Шульгачем, що ойконім *Пильгани* (Вл, Горохівський р-н), зафіксований ще як *Полгани, Пулгани*, це множинна форма антропоніма **Полган* [8, с. 107]; ОН *Рокош*, апелятив *рокош* „заколот” > **Рокошани (1):** (*Рокошаны*, 1765, Володимирський п-т).

Твірні основи, ускладнені суфіксами. На досліджуваній території виявлено невелику кількість відантропонімних ойконімів на **-ани (-яни)**, в

основах яких лежать слов'янські автохтонні відапелятивні імена, що сформувалися за допомогою суфіксів.

Твірні основи з суфіксом -ов-: ОН *Липов*, пор. апелятив *липован* „невеликий рибальський човен”, Ю. О. Карпенко вважає, що цей топонім завдячує своєю назвою російським старообрядцям *липованам*, які оселилися на Буковині у XVIII ст. [1, с. 26-28]) > **Липовани (1):** (*Липовани*, 1946, Чрв, Вижницький р-н).

Твірні основи з суфіксом -ин-да: ОН *Колинда*, від апелятива *кіл*, пов'язаного з дієсловом *колоти* > **Колиндяни, Колендяни (1):** (*Колендяны*, 1765, Подільське воєводство), (*Kolyndzianu*, 1569, Подільське воєводство), припускаємо, що це відантропонімна назва, керуючись думкою Г. Ф. Шила: „топонім утворено від прізвища *Колинда*; прізвища на *-инда* типу *Беринда*, *Гринда*, особливо поширені в західних регіонах України” [7, с. 133].

Твірні основи з суфіксом -к-о: ОН *Дудко*, від апелятива *дуда* > **Дудчани (1):** (*Дудчани*, 1946, Хрс, Ново-Воронцовський р-н); ОН *Ледко*, від апелятива *лід* > **Ледчани (1):** (*Ledczanu*, 1577, Волинське воєводство, Луцький п-т); ОН *Липко*, пов'язуємо з апелятивом *липа* > **Липчани (1):** (*Lipczanu*, 1622, Подільське воєводство); ОН *Плешко*, пов'язуємо з апелятивом *пліш* „місце, на якому облізла шерсть; лисина на голові людини; позбавлене рослинності місце серед поля, в лісі” > **Плешкани (1):** (*Плешкани*, 1666, Київський п-т); ОН *Турко*, пор. *турко* „назва вола з рогами, що розходяться від основи і загнуті всередину” > **Турчани (1):** (*Турчани*, 1946, Вн, Яришівський р-н); ОН *Сушко*, пов'язуємо з апелятивом *сухий* > **Суцани (2):** (*Суцани*, 1545, Овруцький п-т); (*Suszczanu*, 1598, Київське воєводство); ОН *Бобошко*, пов'язуємо з апелятивом *біб* > **Бобоцани, Бібцани (1):** (*Бібцани*, 1931, Поморянський деканат), (*Бобоцани*, 1649, Львівська земля).

Твірні основи з суфіксом -ик//-ич: ОН *Летик//-ич*, пов'язуємо з дієсловом *летіти* > **Летичани (1):** (*Letyszanu*, 1583, Луцький п-т, Волинське воєводство); ОН *Сербик//-ич*, пов'язуємо з етнонімом *серб* > **Сербичани (1):** (*Сербичани*, 1946, Чрв, Сокирянський р-н), Ю. О. Карпенко засвідчує давнішу

форму цього ойконіма *Шербичени*, 1632 р., тому виводить цю назву поселення від особового імені *Шербич/Шербик*, джерелом якого є антропонім *Шерб* [2, с. 52]. У такому разі твірна основа неслов'янського походження, пор. рум. ПН *Шерба* < апелятив *şerb* „кріпак, невільник”, „слов'янин”; ОН *Ставик//-ич*, пов'язуємо з апелятивом *став* > **Ставичани (1)**: (*Ставичани*, 1946, КП, Берездівський р-н); ОН *Турик//-ич*, пов'язуємо з апелятивом *тур* > **Туричани (1)**: (*Thuriczany*, 1570, Володимирський п-т, Волинське воєводство). В. П. Шульгач кваліфікує назву *Туричани* як дериват на **-ани** від основи *Туричь*, тобто „вихідці з якогось *Турича*” (пор. урочище *Турич* у Ратнівському р-ні, колишній хутір *Турича*, що належав до с. Гута Ратнівського р-ну Вл. обл.) [8, с. 139].

Твірні основи з суфіксом -н'-а: ОН *Колодня*, можна пов'язувати з апелятивом *колодний* – прасл. **koldьnъ(ji)*, пор. ст.-укр. *колодная земля* „ділянка землі в лісі з колодами (пеньками), відведена для розведення **бджіл**”, похідне з суфіксом *-ьnъ* від **kolda* „колода” > **Колодніани (1)**: (*Kolodniany*, 1606, Брацлавське воєводство).

Твірні основи з суфіксом -уш-/-ух-: ОН *Ботуш*, пов'язуємо з дієсловом *ботіти* „товстішати, жиріти” > **Батушани, Ботушани (1)**: (*Батушаны*, 1893, Подільська губернія, Балтський п-т), (*Ботушани*, 1765, Вінницький п-т).

Твірні основи з суфіксом -ищ-(е): ОН *Конище*, пов'язуємо з апелятивом *кінь* > **Конищани (1)**: (*Конищаны*, 1661, Подільське воєводство).

Проаналізовані відантропонімні ойконіми, утворені від слов'янських відапелятивних особових імен, – це назви слов'янського походження, твірні основи яких сформувалися здебільшого безсуфіксним, рідше – суфіксальним способом. Це найдавніші найменування, твірні основи яких мають різноманітне семантичне навантаження, яке охоплює назви істот, частин тіла (*Кокошани, Мусани*), назви рослин (*Капустяни, Лопушани*), назви предметів широкого вжитку, знарядь праці (*Кошани, Сокиряни*), назви істот за психічними та фізичними ознаками (*Дригани, Щербани*), назви професій, суспільних станів (*Ворничани, Козачани*), назви видів праці (*Копани, Рубани*), народних страв

(*Бузяни, Крупяни*), одягу (*Козириани, Кошуляни*), абстрактних понять (*Бідани, Рокошани*) тощо.

Література

1. Карпенко Ю. О. Топонімія Буковини. – К., 1973. – 238 с.
2. Карпенко Ю. О. Топонімія східних районів Чернівецької області. Конспект лекцій. – Чернівці, 1965. – 62 с.
3. Карпенко Ю. О. Топонімія центральних районів Чернівецької області. Конспект лекцій. – Чернівці, 1965. – 76 с.
4. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень. Географічні назви на -ичі. – К., 1981. – 250 с.
5. Лобода В. В. Топонімія Дніпро-Бузького межиріччя. – К., 1976. – 231 с.
6. Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов // Восточнославянская ономастика. – М., 1972. – С. 9–89.
7. Шилю Г. Ф. Топонимы на -аны, -яны // Всесоюзная конференция по топонимике. Тезисы докладов. – Ленинград, 1965. – С. 132–135.
8. Шульгач В. П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. – К., 2001. – 189 с.
9. Шульгач В. П. Праслов'янський гідронімний фонд (Фрагмент реконструкції). – К., 1998. – 368 с.

Inna Tsaralunga

Ukrainian oykonyms of -any (-yany), derived from Slavonic deappellative names

The article deals with Ukrainian oykonyms of -any (-yany), derived from Slavonic deappellative names. The author gives the names of populated areas with stems of suffixal and non-suffixal types. This is oldest names, which has different semantics.